

IES SORTS DE LA MAR
C/Híades, 10
Apartat de correus, núm. 665
03700 Dénia
Telèfons: 966428235 / 639513305
Web: <https://n9.cl/jcit>
e-mail Centre: 03015932@gva.es

Les Sorts de la Mar: un nom de set segles per a dos mil·lennis d'ocupació agrícola

L'IES les Sorts de la Mar de Dénia, pren el nom de l'antiga partida agrícola del terme municipal on està situat. A pesar de ser un topònim molt més antic, les Sorts de la Mar apareixen per primera volta en la documentació conservada al segle XVII: «un tros de terra a la partida de les Sorts de la Mar ... que afronta ab camí de Xabea...» *Cens Nominal*, 1698.

Tanmateix el topònim, molt probablement, remunta al moment de la formació de la vila de Dénia, cap al 1308. L'ocupació cristiana de la medina Daniya el 1245 donà pas a l'abandó i des poblament de la ciutat i del terme agrícola immediat pels pobladors musulmans i a l'ocupació d'algunes cases, propietats i terres de conreu per part d'una molt minsa població cristiana.

Fins a finals del s.XIII amb Jaume II no hi ha necessitat ni possibilitat de crear ex novo una vila cristiana a la zona, tot reunint, organitzant i relocant dins de l'albacar (espai emmurallat més exterior, buit on tancar-se animals i persones en cas d'atac) del castell andalusí la població cristiana que vivia escampada per les ruïnes de la medina i per les foranes agrícoles. És en eixe context quan, per a potenciar la repoblació agrícola d'un terme gran, ric i abandonat, es degueren d'escripturar les propietats agrícoles apropiades anàrquicament durant la conquesta i, sobretot, es degué de crear un nou repartiment organitzat de les terres de secà per als nous colons que vingueren a la crida de Jaume II a poblar la nova vila.

Així pren significat el nom de la partida: al terme de Dénia s'habilitarien diverses extensions de terreny de conreu que serien, amidades, fitades i dividides en lots, que serien sortejades entre els colons i les famílies que hi tingueren dret. Cada lot de terres seria dit «una sort» i la partida, «les Sorts». Este mètode de repartiment és molt antic i estés, des de l'Alt Urgell fins al País Valencià, i és molt habitual a les viles noves de la Safor i la Marina. Encara que no a tots els llocs s'ha fossilitzat «sort» en un topònim que haja sobreviscut i oficialitzat com és el nostre cas.

Per documentació, a Dénia coneixem quatre àrees així: una Sort (sense més, sense cognom) probablement pegada a les muralles de la ciutat andalusina, seria la principal; una Sortanella (diminutiu) al camí de Beniatlà, on ara està l'hospital comarcal; unes Sorts de la mar de l'Almadrava, vora la marina de l'Almadrava del marquès; i la nostra sort, l'única que ha conservat viu el nom en el cadastre modern de la ciutat: les Sorts de la Mar.

Fins la construcció de l'institut el 2013, era una partida agrícola, amb alguns xalets d'urbanisme informal i tarongers en producció. Al nord, la partida fitava amb la mar, actualment, amb una part dins del port i l'altra a la Marineta Cassiana de la Mar. Abans del 1898 i la construcció de l'escullera sud fitaria amb l'arenal o muntanyar, el cordó dunar que vorejava la mar, ara destruït. Al sud, la fita seria probablement el barranc de la Cova de l'aigua. A l'oest, fitava amb la partida del Fortí, antic raval andalusí, ara acabada d'urbanitzar. A l'est, fitava amb la partida de les Galeretes. La partida era travessada per diverses vies est-oest, de nord a sud: la carretera moderna de les Rotes, el camí dels Lladres o Alt de Dénia a Xàbia (el camí vell de Dénia a Xàbia) i el camí de Merle-Calafat. Actualment, amb la urbanització de la zona, eixos camins han estat la base d'un entramat quasi-ortogonal de carrers est-oest i nord-sud. En obrir els carrers, batejats amb noms d'un catàleg de déus grecs, el nom de la partida i fins el seu record, corria perill de desaparició. És per això que l'IES Núm. 3, conscient de la funció social i cultural que té un centre educatiu, decidí preservar la memòria d'eixe llegat toponímic denier de set segles d'Història i rebatejar-se com a IES les Sorts de la Mar.

IES SORTS DE LA MAR
C/Híades, 10
Apartat de correus, núm. 665
03700 Dénia
Telèfons: 966428235 / 639513305
Web: <https://n9.cl/jcit>
e-mail Centre: 03015932@gva.es

El Jardí Històric de les Sorts de la Mar

Hem volgut convertir la zona enjardinada del pati en un viatge per la història de la partida on s'assenta el centre, per a posar-lo en relació amb els canvis ocorreguts en els dos mil anys de passat de la ciutat de Dénia i amb l'ecosistema paisatgístic mil·lenari del seu terme.

L'enjardinament es converteix així en un recurs expositiu, un museu viu o ecomuseu agrícola, on proposem un recorregut que permet un discurs cronològic i temàtic sobre els paisatges històrics de la partida de les Sorts de la Mar. Hem creat als dos costats de l'entrada, un conjunt de tres parterres per a l'espai natural primigeni, propi del paisatge mediterrani, pràcticament inalterats durant la prehistòria, i quatre parterres més alineats cronològicament per a mostrar i recrear l'espai agrícola històric de la zona.

Estos són:

El Bosc Mediterrani

La Màquia i la Garriga

El Bosc de Ribera

El Camp Romà

El Jardí Andalusí

El Camp Valencià

La Riquesa de la Pansa

Hem volgut crear un jardí que parlarà per ell mateix, dissenyat per a l'alumnat del centre, però també per a poder ser visitat en moments de portes obertes per qualsevol visitant encuriós per Dénia i la seua història. Un complement perfecte per a l'oferta museística i els paratges naturals de la ciutat.

IES SORTS DE LA MAR
C/Híades, 10
Apartat de correus, núm. 665
03700 Dénia
Telèfons: 966428235 / 639513305
Web: <https://n9.cl/jcit>
e-mail Centre: 03015932@gva.es

El Bosc Mediterrani

A finals del Paleolític Superior i durant l'Epipaleolític i el Mesolític a la Marina Alta trobem el darrer paisatge natural no transformat pels humans, ja que encara eren caçadors i recol·lectors: el paisatge natural mediterrani.

En este paisatge natural, allà on no hi ha cap condició adversa, amb el temps es conformarà el Bosc Mediterrani, que hem volgut reconstruir ací i que ha desaparegut del terme de Dénia, encara que hi ha intents de renaturalitzar-lo al Parc Natural del Montgó.

La vegetació hi formava boscs espessos i atapits dominats per la carrasca (*Quercus ilex rotundifolia*), un gran arbre perennifoli, de fusta dura, que proveïa de bellotes per a menjar a les hordes i tribus que hi vivien i, clar, a les seues preses. Arbusts i herbes del seu sotabosc els proveïen de fusta i llenya, fruita, verdures i fins medicines naturals. Els hem representat marfulls (*Viburnus tinus*), lligabosc mediterrani (*Lonicera implexa*), arítjol (*Smilax aspera*)...

La fauna que hi hauria també seria típica: orsos bruns (*Ursus arctos*), llops (*Canis lupus*) i gats cervals (*Lynx pardinus*), són els depredadors més grans, acompanyats de raboses (*Vulpes vulpes*), teixons (*Meles meles*), genetes (*Genetta genetta*)... Els herbívors més grans serien els avantpassats dels bous actuals, els urs (*Bos primigenius*), els cérvols (*Cervus elaphus*), els cabirols (*Capreolus capreolus*), les cabres munteses (*Capra pyrenaica*), el porc javalí (*Sus scrofa*)... Els humans també n'aprofitaven la carn com a aliment i la pell, els ossos i les banyes com a matèries primeres per a les seues ferramentes.

IES SORTS DE LA MAR
C/Híades, 10
Apartat de correus, núm. 665
03700 Dénia
Telèfons: 966428235 / 639513305
Web: <https://n9.cl/jcit>
e-mail Centre: 03015932@gva.es

La Màquia i la Garriga

En condicions naturals quan, per alguna circumstància com pendents forts o zones molt rocoses (costeres de les faldes del Montgó, cims de tossals i pujols), el bosc mediterrani no es pot desenvolupar, el que es trobava eren formacions vegetals d'arbusts i matolls: la màquia i la garriga. Cap al 4500 aC un fet afavorirà l'expansió d'estes formacions, que encara ara són les predominants als espais no agraris ni urbans del terme de Dénia: l'arribada des del Pròxim Orient de les primeres poblacions neolítiques. Estes noves poblacions humanes, que aniran desplaçant, aculturant i substituint els caçadors i recol·lectors, són agricultors i ramaders. Això farà que transformen radicalment els espais naturals preexistents, desforestant-los i degradant-los amb les arrabassades per a fer terres de cultiu i amb les cremes per a aconseguir pastures per als ramats. Continuaran recol·lectant i caçant, però introduiran conreus com l'ordi i el blat, les faves, els cigrons o les veves, i animals domèstics com l'ovella, la cabra o el porc.

Les terres abandonades periòdicament i les cremades i desforestades seran de màquia i garriga, que també s'aprofitaran com a recurs pels neolítics: olivera borda o ullastre (*Olea europaea L. var. sylvestris*), coscoll (*Quercus coccifera*), mata (*Pistacia lentiscus*), aladern (*Rhamnus alaternus*), margalló (*Chamaerops humilis*), cepell (*Erica multiflora*), estepa blanca (*Cistus albidus*), pebrella (*Thimus piperella*), frígola (*Thimus vulgaris*), romer (*Rosmarinus officinalis*), camamil·la o camamirla (*Santolina chamaecyparissus*)...

IES SORTS DE LA MAR
C/Híades, 10
Apartat de correus, núm. 665
03700 Dénia
Telèfons: 966428235 / 639513305
Web: <https://n9.cl/jcit>
e-mail Centre: 03015932@gva.es

El Bosc de Ribera

Al paisatge mediterrani la presència de corrents d'aigua: rius, rambles i barrancs; o d'aigua estancada: marjals, llacunes, basses i bassots, permeten una vegetació més exigent durant tot l'any en humitat. Espècies caducifòlies com els xops i els àlbers (*Populus nigra* i *Populus alba*) senyoregen estos espais que poden constituir autèntics boscs de ribera. Altres espècies com el fleix o freixe valencià (*Fraxinus ornus*) o els tamarits (*Tamarix sp.*) completen la vegetació arbòria, mentre que els estrats arbustiu i herbaci es representen pel garguller o graüll (*Crataegus monogyna*), murta (*Myrtus communis*), rusc (*Ruscus aculeatus*), llorer (*Laurus nobilis*), cirer bord (*Prunus mahaleb*), hedrera (*Hedera helix*), coa de cavall, menta pudenta, falagueres i senill (*Phragmites australis*) a les clotades més humides.

Estos espais són especialment rics en recursos animals (els propis del mediterrani, però també recursos aquàtics com peixos, aus d'ambients palustres, etc.) i també foren explotats pels caçadors i recol·lectors prehistòrics. El terme municipal de Dénia té encara el riu Molinell i tenia ben prop de les Sorts de la Mar la rambla i la marjal del Saladar, ara desaparegudes fins a fer inimaginables estos espais vegetals, adés tan abundants.

IES SORTS DE LA MAR
C/Híades, 10
Apartat de correus, núm. 665
03700 Dénia
Telèfons: 966428235 / 639513305
Web: <https://n9.cl/jcit>
e-mail Centre: 03015932@gva.es

El Camp Romà

Dénia ha estat fundada tres voltes, la primera va ser a l'època romana a mitjans el s.I aC.

L'antropització del paisatge, iniciada al Neolític s'accelera a l'Edat del Bronze amb els primers camps estables i l'extensió dels cultius de secà, sobretot de cereals. Amb l'arribada dels mercaders fenicis que hi duen l'ús del ferro per a l'agricultura, el consum i el cultiu de vi i d'oli, l'extensió dels cultius s'accelera. Cal recordar que molt prop d'ací, a la serra del Montgó, hi ha el jaciment de l'Alt de Benimaquia on hi ha els cups de vi més antics trobats a la Mediterrània occidental (s.VII aC).

Però és amb la fundació de la ciutat romana de Dianium pels romans quan els boscs i les màquies i garrigues han de cedir el seu domini als camps, a l'*ager* explotat des de la ciutat a través d'una xarxa de vil·les o establiments agrícoles d'explotació esclavista. Els principals conreus de Dianium són els cereals (especialment ordi i secundàriament blat), l'oli i l'olivera, els darrers per a l'exportació comercial d'oli i vi.

En relació a una molt probable parcel·lació o centuriació d'època augusta coneixem una sèrie de vil·les romanes al llarg de la via romana de la costa. En una d'elles, l'Estanyó es trobà una part d'una premsa romana de vi, més al nord a la vil·la de l'Almadrava, als Poblets, s'han trobat forns ceràmics on es fabricaven àmfores per a exportar oli i vi deniers per mar cap als mercats imperials.

En este espai recreem un camp romà amb la trilogia mediterrània. Anualment sembrarem cereals, ordi (*Ordeum vulgare*) o algun blat propi de la Marina, en els fraus entre els rengs de ceps de Monastrell en emparrats baixos, i recrearem a més la rotació biennal, en què se sembrava cereal només un any de cada dos, deixant-lo en guaret l'altre any. Se sembrarà cada any un parell d'ordes de cereal: una varietat primerenca d' que sembrada a la tardor permeta veure'n el cicle vegetatiu i les espigues madures a mitjans o finals de juny. Unes oliveres recreen este cultiu.

IES SORTS DE LA MAR
C/Híades, 10
Apartat de correus, núm. 665
03700 Dénia
Telèfons: 966428235 / 639513305
Web: <https://n9.cl/jcit>
e-mail Centre: 03015932@gva.es

El Jardí Andalúsí

Després de l'abandó i desaparició de la Diànim romana i visigoda, esdevingué la segona fundació de Dénia cap al 953, quan el califa omeia cordovés Abd al-Rahman III decideix la construcció d'una drassana i d'una base naval per a la seua flota militar, corsària i militar. La nova medina rebrà el nom de Daniya.

En este espai veiem un fragment de les Sorts de la Mar a Al-Andalus: un hort jardí andalusí, com els que hi hauria ací mateix als palaus i als rafals de la medina Daniya que vorejaven el camí cap a l'alqueria deniera de Xàbia. A uns 500 metres d'ací tenim el raval andalusí del Fortí amb restes conservades i visibles d'un barri que cresqué extramurs de la medina en direcció a les drassanes i posteriorment organitzat urbanísticament i emmurallat.

Sabem de l'extensió dels regadius a la Daniya andalusina, amb sénies (fins no fa tant prou abundants: A Dénia, reguen en sénia) i segurament amb séquies que derivaven les aigües de fonts i barrancs. El món agrícola musulmà es caracteritzarà per estendre les tècniques de regadiu del Pròxim Orient i Egipte, i per dur a Al-Andalus espècies de plantes de regadiu de llocs llunyans, com Àfrica, l'Índia o la Xina.

A l'exterior unes bardisses baixes de murta delimiten l'hort. Als quatre cantons, hi ha un arbre fruiter, tres magraners (*Punica granatum*) i al cantó nord-oest un d'aquells cítrics introduïts pels musulmans des de Xina: un taronger amarg (*Citrus aurantium*), el dolç és un híbrid del s.XVIII. Algun dia hi plantarem un ponciler (*Citrus medica*) ara poc conegut, però cultivat d'antic al País Valencià. En uns anys, amb la fruita que en puguem collir es podran fer melmelades i confitats, i l'olor de les flors de taronger remarcaran el caràcter del jardí andalusí com un jardí dels sentits.

També hem plantat canyamels (*Saccharum officinarum*) que, provinent de l'Índia és un dels cultius introduïts a Europa pels musulmans. Al s.XV serà la base d'una indústria sucrera valenciana radicada a la Safor i a la Marina Alta (amb els trapigs del Verger i de Pedreguer). La canyamel cal tallar-la cada any i es podrà aprofitar i consumir com a dolç o com a suc, enllaçant amb el record no tan llunyà de comprar i menjar canyamel als porrats de la comarca.

Entremig hem posat espècies herbàcies medicinals i d'ús culinari com comí, safrà, marduix, julivert o coriandre.

IES SORTS DE LA MAR
C/Híades, 10
Apartat de correus, núm. 665
03700 Dénia
Telèfons: 966428235 / 639513305
Web: <https://n9.cl/jcit>
e-mail Centre: 03015932@gva.es

El Camp Valencià

La Daniya andalusina és destruïda i abandonats els seus camps i hortes després de la conquesta jaumina el 1245. El rei d'Aragó i de València, Jaume II decidirà la darrera fundació de Dénia dins de l'albacar del castell a primeries del s.XIV. La població catalanoaragonesa colonitzarà les terres ermes en forma de camps de secà on es fan els cultius de la trilogia mediterrània en què es cobraven els tributs feudals.

En este parterre reconstruïm un paisatge agrícola del secà costaner valencià del s.XVII-XVIII. Després de l'expulsió dels moriscs i fins ben entrat el s.XX a moltes zones, la població es concentra a les zones d'horta i s'estenen els secans. Els secans ací, a banda de la trilogia mediterrània per a l'autoconsum, s'incorporen des del s.XVII als mercats internacionals (sobretot anglés i francés) amb cultius arboris modestos com els garrofers i els ametlers. El port de Dénia facilita l'exportació per mar de garrofes (combustible de primera qualitat per als cavalls nord-europeus) i d'ametles (presents d'ençà als cakes i gateaux de tota Europa allà on no hi ha ametlers!). Molt prop tenim les moreres (profusament plantades als parterres perimetrals) que en eixe moment possibilitaren una puixant indústria de la seda valenciana, amb una fira anual de seda a Pego i amb la darrera fàbrica de seda valenciana a la veïna comarca de la Safor.

Enmig del parterre hi ha una olivera, als quatre cantons ametlers, i també hem plantat 4 ceps de moscatell, per a crear un parral de raïm de taula, com el que hi havia a les casetes de camp.

A les vores una franja de botges de camamí-la groga i mates de romer, recorden la vegetació natural arraconada als margens dels conreus.

De la capdavantera agricultura deniera ens parla el botànic Cavanilles que va visitar estos camps a finals del s.XVIII:

«El término de Dénia [...] es casi estéril hácia el norte por las arena de que se compone hasta las aguas del mar; pero siguiendo hácia el sur es muy fértil, excepto algunos sitios pedregosos.

Hay en él multitud de almendros, olivos, higueras, algarrobos y viñas, y una preciosa huerta en las cercanías de la ciudad, vistosa por los maices, trigos, moreras y demas producciones que la cubren: la tierra de las huertas es gredoso-arenisca roxa, y en ella se que el labrador ni le escasea los abonos ni las labores.»

«Cógense en el término de Dénia 40 libras de seda, 100 arrobas de aceyte, 600 de algarrobas, 120 de pasa, mucha de ella moscatel, 200 de higos, 200 cántaros de vino, 800 cahices de trigo, 400 de cebada, 600 de habas, 500 de almendra, porcion de maiz y de hortalizas...»

IES SORTS DE LA MAR
C/Híades, 10
Apartat de correus, núm. 665
03700 Dénia
Telèfons: 966428235 / 639513305
Web: <https://n9.cl/icit>
e-mail Centre: 03015932@gva.es

La Riquesa de la Pansa

El s.XIX la industrialització europea i l'establiment del comerç marítim internacional en benefici de les potències industrialitzades d'Europa occidental faran entrar la ciutat de Dénia en la modernitat del moment.

El mercat internacional descobrirà la pansa moscatell de Dénia, molt competitiva en qualitat i preu per la tècnica autòctona de l'escaldada amb lleixiu de cendra. La pansa de Dénia, la famosa *Valencia raisin* o *Denia raisin* o simplement *denias*, al llarg del s.XIX i fins a l'aparició de la fil·loxera ara fa 100 anys, dugué el nom de la ciutat fins a Amèrica i Rússia, i per tota l'Europa atlàntica. El Museu Etnològic de Dénia, amb la cambra convertida en sala expositiva sobre el cultiu de la pansa, i la resta de l'espai expositiu que evoca el moment d'apogeu de l'exportació pansera per les grans famílies de la ciutat, tindrà al nostre centre un complement magnífic per a ús didàctic, escolar i social.

Al parterre hem plantat quatre rengs o camades de sis ceps de raïm moscatell. Al fons, davant ja de l'edifici, hem plantat dos garrofers (*Ceratonia siliqua*) que amb el temps donaran ombra i verticalitat. A les vores i margens, plantarem aromàtiques autòctones com la frígola (*Thymus vulgaris*), l'herba d'olives o sajolida (*Satureja horensis*) i la pebrella (*Thymus piperella*), d'ús culinari; i també les herbes panseres: jolivarda (*Dittrichia viscosa*) i botja pansera o botja rossa (*Artemisia campestris*).

Haver deixat el conreu del moscatell per a este parterre, no només respon a un criteri cronològic, sinó també a una intenció pràctica i expositiva. Així la nostra intenció és poder fer cada any una escaldada de pansa com les que feren rica esta comarca. Per això este parterre i els seus ceps estan ací, vora la porxada, per a poder recrear els tres elements paisatgístics tradicionals: el camp de ceps, el riurau i el sequer amb el forn d'escaldar. La proximitat de la gran porxada de l'edifici ens permet recrear-hi l'ambient del riurau, l'emblemàtic edifici rural valencià obert als vents per grans pòrtics on s'arreceraven a la nit i els dies plujosos els canyissos plens a vessar del moscatell en procés de pansificació. Just davant hi ha el forn i el sequer.

L'àrea de «plantes del riurau»: plantes de flor com rosers (*Rosa sp.*), clavellineres (*Dianthus sp.*), geranis (*Pelargonium sp.*)... i d'aroma com xameler (*Jasminum sambac*), gesmiler (*Jasminum officinale*), lligabosc (*Lonicera implexa*), dama de nit (*Cestrum parqui*), nadaletes (*Narcissus tazetta*), vareta de sant Josep (*Philadelphus coronarius*)... D'ombra i humitat: falagueres, cal·les (*Zantedeschia aethiopica*)... És l'ambient de les plantes ornamentals tradicionals de la zona durant tot el s.XIX i XX abans de la globalització.